

שיר זוהרה אלפסיה/ ארז ביטון

נערך על ידי : ערן קצב ©

זוהרה אלפסיה
זמרת החצר אצל מחמד החמישי ברבת בִּמְרוֹק.
אומרים עליה שכאשר שרה,
לחמו חילים בסכינים
לפֶלס דָּרַךְ בְּהִמּוֹן
להגיע אל שולי שמלתה
לנשק את קצות אצבעותיה
לשים כסף ריאל לאות תודה
זוהרה אלפסיה,
היום, נתן למצ'א אותה
באשקלון, בעתיקות ג', ליד לשכת הסעד,
ריח שירים של קפסאות סרדינים על שלחן מתנווד בן שלֹש הגלים,
שטיחי מלך מרהיבים, מרבבים על מטת סוכנות,
בחלוק בקר בהו
שעות במראה
בצבעי אפור זולים
וכשהיא אומרת:
מחמד החמישי אישון עינינו
אינך מבין ברגע הראשון.
לזוהרה אלפסיה קול צרוד,
לב צלול ועינים שבעות אהבה.

רקע לשיר- זוהרה אלפסיה הייתה זמרת מפורסמת ונערצת במרוקו, היא הייתה זמרת החצר של מוחמד החמישי, מלך מרוקו עשרות שנים. כשהייתה בת 55 החליטה לוותר על העושר והתהילה, ולעלות לארץ ישראל. בישראל היא חייה באשקלון בשכונת מצוקה וחוסר כל. היא נפטרה בגיל 87 באנונימיות מוחלטת ובעוני מחריד. ארז ביטון פגש אותה במסגרת עבודתו כעובד סוציאלי באשקלון. השיר מתאר את דמותה של זוהרה אלפסיה אך דרכה הוא מנסה לייצג קשיים של תרבות שלמה, הקושי שלה מייצג את הקשיים בהם נתקלו יהודי מרוקו שהגיעו לארץ בשנות החמישים ולא התקבלו בברכה ע"י התרבות האשכנזית ששלטה בארץ.

תוכן השיר:

השיר מתאר שתי תקופות בחייה של זוהרה אלפסיה- העבר וההווה. החלק העוסק בעברה של זוהרה מתואר על סמך דברים שהדובר שמע מפי אחרים: "אומרים עליה". לעומת זאת תמונת ההווה נמסרת כעדות ישירה של הדובר (כנראה בזמן הביקור שלו).

בתקופת העבר הייתה זוהרה זמרת האהובה ביותר של מוחמד החמישי מלך מרוקו (מוחמד היה מלך שאהב מאוד את יהודי מרוקו ונתן להם יחס זהה למוסלמים, בזכותו הצליחו יהודי מרוקו גם מהבחינה הכלכלית).

כדי להמחיש את הצלחתה משתמש הדובר בתיאור מוגזם ואומר שכאשר היא שרה החיילים היו כל כך להוטים להגיע אליה, לגעת בשמלתה, לנשק את קצות אצבעותיה ולהצמיד לה כסף עד כדי כך שהיו מוכנים להילחם בסכינים כדי לפלס דרך בתוך המון המעריצים שהתקבץ סביבה.

בהווה גרה זוהרה אלפסיה ליד לשכת הסעד בשכונת עתיקות ג' שבאשקלון, זוהי שכונת עוני שאליה הגיעו עולים מצפון אפריקה וחיו בה בתנאים קשים מאוד.

הדובר מתאר את מקום מגוריה כמקום ששולטים בו העוני והבדידות, מקום שיש בו ריח שאריות של קופסאות סרדינים, שולחן שבור בן שלוש רגליים ושטיחי מלך שפעם היו מרהיבים והיום הם מוחתמים בכתמים וזרוקים על מיטת סוכנות (מיטה פשוטה עשויה מסגרת ברזל ועליה מזרון דק, המיטה ניתנה לעולים עם עלייתם לארץ).

הדובר גם מתאר את המראה של זוהרה בהווה. זוהרה לבושה בחלוק בוקר ולא בשמלה שאל שוליה נלחמו החיילים להגיע. היא משתמשת בצבעי איפור זולים שרק אותם היא יכולה להרשות לעצמה. זוהרה גם מתרפקת בזיכרונותיה על העבר, היא מזכירה את המלך האהוב, מוחמד החמישי שהיה מתייחס ליהודים בצורה יפה. הדובר מציין שכאשר רואים אותה בעליבותה מתקשים להבין כיצד מלך מרוקו יכול להיות קשור למציאות הקשה הזאת, אך בסיום השיר מסביר הדובר את מה שהוא לא הצליח להבין מקודם: הוא אומר שזוהרה אלפסיה אינה זמרת יותר, קולה צרוד אך עם זאת "ליבה צלול ועיניה שבעות אהבה", קולה שהיה צלול אבד לה, אך האהבה שספגה אז כאשר הייתה נערצת ממלאת אותה ומאפשרת לה לחיות בעליבות הנוכחית, כלומר הזיכרונות מחזיקים אותה בהווה.

אמצעים אמנותיים

א. מבנה השיר:

השיר אינו מחובר לבתים אלא כתוב כיחידה אחת ברצף. לכאורה הגיוני היה לחלק את השיר לשני בתים: אחד העוסק העבר ואחד בהווה, אך המשורר לא עשה כך. מבנה זה מרגיש את המעבר הרציף, הכואב והבלתי נמנע מהתקופה הראשונה והמוצלחת של חייה אל התקופה השנייה העלובה. הרציפות במבנה מדגישה את הטרגיות שבחייה של זוהרה.

ב. ניגודים:

בשיר קיים ניגוד מרכזי בין העבר המפואר בחלק הראשון לבין ההווה העלוב בחלק השני. ניגודים אלה מדגישים את הפער העצום באיכות חייה של הזמרת במרוקו ובישראל. גם שטיחי המלך המרהיבים ושמלת הפאר שהיא לבשה עומדים בניגוד לעוני, לחלוק ולאיפור הזול בהווה.

ג. חזרות:

השם: "זוהרה אלפסיה" חוזר בשיר 4 פעמים: בכותרת, בתחילת השיר, בחיבור בין העבר וההווה ובסיום השיר. חזרה זו מדגישה את זוהרה אלפסיה כדמות אגדית בלתי נשכחת כפי שאכן הייתה במציאות. הדובר מעצים ומאדיר את דמותה של זוהרה כדי להפוך אותה לבלתי נשכחת.

ד. פסיחה:

פסיחה היא תופעה מבנית אשר מתרחשת כאשר יש גלישה של המשפט על פני כמה שורות בשיר, משפט אחד שנמשך על כמה שורות. בשיר ישנה פסיחה כאשר הדובר מתאר את התרגשות החיילים המנסים לפלס דרכם אל זוהרה. הפסיחה בשורות אלו יוצרת קריאה מהירה של השורות ומבטאת את התרגשות הדובר הנסחף אחר סערת הרגשות של החיילים. התרגשות החיילים מודגשת גם באמצעות מספר הפעלים הרב היוצרים קצב מהיר. הפסיחה הנוספת בשיר מופיעה כאשר הדובר מתאר את מצבה של זוהרה בהווה. גם כאן הפסיחה מבטאת את ההתרגשות שלו ממצבה העגום.

ה. מטאפורה ולשון ציורית (חשוב):

ניתן לשים לב כי בשיר ישנה לשון ציורית מועטה ביותר-ישנה מטאפורה אחת ואין דימויים כלל.

הסיבה לכך היא שהדובר רוצה לשמש כעד ולמסור את העובדות בדיוק כפי שראה אותן, הוא רוצה לתאר את המציאות בצורה האמיתית ביותר ומוותר על כל ניסיון ליפות העליבות שראה, למען ידעו אנשים על הצבה האמיתי של זוהרה.

עם זאת בשיר ישנה מטאפורה אחת והיא: "**לב צלול ועיניים שבעות אהבה**".

בניגוד לכל המצב העגום והעוני בהווה הדובר אומר כי ליבה של זוהרה נקי מכעס ועיניה מלאות באהבה, וכך הלשון הציורית היחידה המופיעה בשיר נוגעת

למחשבותיה וזיכרונותיה של זוהרה אשר שם מתבטא הפאר ואילו בהווה אין שום דבר שאותו ניתן ליפות. רק בזכות הלב הצלול והעיניים מלאות אהבה מצליחה זוהרה לשרוד את המציאות האכזרית בהווה. זהו הפתרון שזוהרה מצאה לה על מנת להמשיך לחיות - התרפקות על זיכרונות העבר.

סיכום:

ניתן לראות שיר זה כשיר מחאה על גורלם של יהודי מרוקו שעברו משבר של זהות כתוצאה מהמעבר מעולם של כבוד אל עולם של השפלה ודחייה. אומנם המחאה לא נאמרת באופן ישיר אך היא משתמעת מבין שורות השיר אשר הופכות את הטרגדיה של זוהרה לטרגדיה של תרבות שלמה. למרות הפירוש של השיר כשיר מחאה הוא עדיין מתאר אישה אחת בלבד שעברה תהליך כואב של הזדקנות ומעבר קשה בין תרבויות. השיר מנציח את זכרה של זוהרה אשר בערוב ימיה טענה שהיא לא מפחדת למות אך היא כן מפחדת שישכחו אותה (בראיון לעיתון מעריב "אתה יודע למה בכיתי? לא פחדתי למות, ידעתי שיום אחד אני אמות. אבל פחדתי שאחרי מותי ישכחו מי היתה זוהרה אלפסיה.")